

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ

Визначено поняття «фінанси». Досліджено, що в умовах ринкової економіки для ефективного управління фінансовими ресурсами необхідно забезпечення діяльності підприємства оптимальним обсягом фінансових ресурсів, раціональне їх використання, максимізація прибутку й забезпечення підвищення ринкової вартості підприємства. В умовах ринкової економіки актуальними стають питання вдосконалення управління процесами виробництва, ефективного використання фінансових, трудових, матеріальних ресурсів. Для вирішення таких завдань керівникам підприємств необхідні знання економіки, технології виробництва, фінансів.

Определено понятие «финансы». Исследовано, что в условиях рыночной экономики для эффективного управления финансовыми ресурсами необходимо обеспечение деятельности предприятия оптимальным объемом финансовых ресурсов, рациональное их использование, максимизация прибыли и обеспечение рыночной стоимости предприятия. В условиях рыночной экономики актуальными становятся вопросы усовершенствования управления процессами производства, эффективного использования финансовых, трудовых, материальных ресурсов. Для решения таких задач руководителям предприятий необходимы знания экономики, технологии производства, финансов.

The concept «finance» is defined. It is investigated that in conditions of the market economy for effective management of financial resources the provision of enterprise activities with optimal amount of the financial resources, their rational use, the profit maximization, and the provision of market cost of enterprise are necessary. In conditions of the market economy the issues of improvement of management of production processes, efficient use of financial, labor and material resources become urgent. To solve such problems, the enterprise administrations should be aware of the knowledge of economics, production technologies, and finance.

I. Вступ

Перехід до сучасної ринкової економіки викликав зміни усієї фінансової системи і у першу чергу фінансів підприємств. Фінансові умови господарювання перетерпіли перетворення, які виразились у змінах форм власності, умовах державного регулювання, системи оподаткування. В результаті реформ з'явився недержавний сектор економіки, сучасна банківська система, ринки товарів, послуг, капіталу. Метою підприємницької діяльності є одержання прибутку. Це дає змогу для розширеного відтворення, зростання доходів підприємства та його власників. Цю мету можна досягти лише за оптимальної організації фінансів.

II. Постановка задачі:

- визначити поняття «фінанси»;
- дослідити процес створення фінансового капіталу;
- вказати особливості ефективного управління фінансами.

III. Результати

Відомо, що управління в підприємстві є основою загального управління суспільством. В науковій літературі управління фінансовими ресурсами розглядається як одна із функцій фінансового менеджменту. Управління фінансовими ресурсами забезпечує діяльність під-

приємства оптимальним обсягом фінансових ресурсів, раціональне їх використання, максимізацію прибутку й забезпечення підвищення ринкової вартості підприємства.

Стан розв'язання соціально-економічних проблем господарства варто розглянути через призму удосконалення напрямів, форм, методів і механізмів економічної діяльності, важливим складником є дослідження сутності фінансів. Фінанси є рушійною силою господарства.

Питання розвитку фінансів завжди перебували в колі наукових інтересів представників різноманітніших шкіл і течій економічної науки. Зокрема, вони розглядалися у працях Гвіччардіні, Карафа, Макіавеллі, Ж. Бодена, Ф. Кене, П. Самуельсона, Ж. Б. Сея, А. Сміта, Дж. Стігліца, Т. Гоббса, Ф. Енгельса, Дж. М. Кейнса, А. Лаффера, К. Маркса, Д. Рікардо, А. Тюрбо, Ф. Юсті та інших дослідників.

Серед досліджень вітчизняних та російських вчених у цьому напрямі слід виокремити праці А. Абалкіна, І. Балабанова, О. Беляєва, Д. Бекерської, В. Богині, П. Буніна, О. Василика, Л. Воронової, А. Гальчинського, В. Гейця, О. Горбунової, П. Єщенко, Б. Кваснюка, Т. Ковальчука, О. Ковалюка, Н. Колчиної, І. Лукінова, П. Мельника, С. Мочерного, Є. Ненашева, С. Ніколенко, В. Панасюка, Ю. Пахомова, А. Поддєрьогіна, А. Покритана, В. Родіонової, Р. Сайфуліна, А. Соколонька, Н. Хімичевої, В. Черняка, А. Шеремета, А. Чухна, В. Федорова, Г. Явлінського та ін.

Фінансова наука почала розвиватися з XV століття. Відомі різні економічні школи: меркантилістів, фізіократів, класиків політичної економії.

Термін «фінанси» походить від латинського «*finantia*», що означає обов'язкову сплату грошей. Він почав застосовуватися наприкінці VIII ст. в Італії. У цей час з'являється перша фінансова література. Представниками школи меркантилістів були Гвіччардіні, Караф, Макіавеллі. Караф керував фінансами неаполітанського королівства. Він вважав, що основою бюджету мають бути доходи від доменів, держава повинна брати на себе будівництво громадських споруд, охорону території, утримання двору.

Представником французької школи меркантилістів був Жан Боден. Він називав фінанси «нервами держави» і визначав сім джерел доходів казни: військова здобич, збори із союзників, подарунки інших держав, доходи від торгівлі, ввізне мито, данина.

Німецькі меркантилісти узагальнили висновки камералістів із фінансових проблем (Л. фон Секендорф, Ф. Юсті, І. Зоннефельс). Так, Ф. Юсті називають батьком фінансової науки. У 1766 р. була надрукована його праця «Система фінансового господарства», де він визнавав, що податки в багатьох країнах стали постійним доходом, а управління доменами призводить до збитків.

Фізіократи вважали, що основним джерелом багатства держави є земля. Так, Ф. Кене вбачав основним доходом надходження від оподаткування земельних ресурсів.

Розвиток фінансової науки неможливо уявити без праць класиків політичної економії. Адам Сміт і Давид Рікардо відкрили нову епоху в фінансовій науці. Адам Сміт визначає три основних джерела доходів: землю, працю і капітал. Діяльність Адама Сміта для економіки порівнюється з винаходом колеса, Д. Рікардо розкрив теорію трудової вартості: мінова вартість товарів обумовлюється кількістю суспільної праці [4].

Етапним стало в 70-х рр. XIX ст. виникнення водночас в трьох країнах – Англії (У. С. Джевонс), Швейцарії (Л. Вальрас) і Австрії (К. Менгер) нового напрямку – теорії граничної корисності (та продуктивності) або маржиналізму. Її основними складовими є вчення про економічне саморегулювання, психологічний підхід до визначення вартості (цінності) товару.

Фінанси – це система економічних відносин, які склалися між економічними суб'єктами з приводу створення, формування та використання фондів грошових коштів на основі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту.

Фінанси – це відносини, суб'єктами яких є держава, підприємницькі структури й населення. Вони мають грошовий характер. Тому гроші, які акумулюються у централізованих і децентралізованих фондах, називають фінансами. В економічній літературі сформувалися такі основні точки зору при дослідженні фінансів. Так, деякі автори розкривають категорію «фінанси» як «сукупність економічних відносин, що виникають у процесі формування та використання грошових фондів» [3].

Наступна точка зору полягає в тому, що фінанси – це «грошові ресурси, фінансові ресурси, що розглядаються у їх створенні й русі, розподілі й перерозподілі, так й економічні відносини, зумовлені взаємними розрахунками між суб'єктами господарювання, рухом грошових ресурсів, грошовим обігом, використанням грошей» [2]. У зв'язку з тим їх можна дослідити як грошові ресурси, фінансові ресурси, фонди звертання. Слід зазначити, що не всі грошові ресурси є фінансовими ресурсами [3].

Поняття «грошові ресурси» значно ширше, але фінансові ресурси виступають завжди у грошовій формі. Грошові ресурси стають фінансовими ресурсами тоді, коли вони концентруються у відповідні фонди [3].

Окрім того, деякі автори визначають категорію фінанси як «сукупність грошових відносин, пов'язаних з формуванням, мобілізацією й розміщенням фінансових ресурсів та обміном, розподілом і перерозподілом вартості створеного валового внутрішнього продукту, а за певних умов і національного багатства» [3, 4]. Таке визначення є найбільш поширеним в економічній літературі. Акцент у цьому визначенні робиться на фінансових ресурсах, яким присвятили свої дослідження вчені різних шкіл та напрямків. На наш погляд, узагальнюючи визначення фінансових ресурсів, можна представити їх коштами, направленими на основні й обігові фонди підприємств.

У структурі функціонування системи управління фінансами господарюючих суб'єктів фінансові ресурси є одним зі складових елементів керованої системи, куди входять джерела фінансових ресурсів й фінансові відносини.

Фінансові ресурси формуються ще до початку діяльності підприємств у процесі утворення статутного фонду (капіталу). За останні роки найбільше поширення набуває поняття «капіталу», ніж фондів. І дійсно, для підприємств важливим становиться поняття капіталу, тому що в балансі підприємств не згадуються фонди. Це поняття замінено капіталом.

Наявність достатніх фінансових ресурсів є умовою успішного функціонування держави, підприємств і корпорацій, населення. В економічній літературі висвітлювалися питання ме-

ханізму та особливостей формування фінансових ресурсів.

Цю проблему досліджували українські вчені І. А. Бланк, В. М. Василик, М. Я. Коробов, О. Д. Опарін, А. М. Поддєрьогін, О. О. Терещенко; російські – І. Т. Балабанов, С. С. Селезньов, С. В. Моїсєєв, А. М. Ковальова; білоруські – Н. А. Русак, В. А. Русак та ін.

Розглянемо деякі із цих визначень фінансових ресурсів. Так, Опарін В. М. робить акцент на тому, що фінансові ресурси – це сума коштів, спрямованих на основні засоби та обігові кошти підприємства [6]. Тоді як Василик О. Д. представляє їх як грошові накопичення і доходи, що створюються в процесі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту [3]. Коробов М. Я. дає характеристику фінансових ресурсів: це власні і позичкові грошові фонди цільового призначення [5].

Питання розвитку фінансового управління висвітлюють зарубіжні вчені: Ю. Бріггем, Л. Галенські, У. Шарп, Дж. Ван Хорн та ін.

В умовах ринкових перетворень економіки актуальними питаннями стають питання вдосконалення управління процесами виробництва, ефективним використанням фінансових, трудових, матеріальних ресурсів. Для вирішення таких завдань керівникам підприємств необхідні знання економіки, технології виробництва, фінансів.

Під впливом розвитку державно-монополістичного капіталізму в 30-60 рр. в основу фінансової політики були покладені кейнсіанські і некейнсіанські доктрини. Для фінансової доктрини Дж. Кейнса були характерні такі риси:

- усі найважливіші проблеми розширеного відтворення варто вирішувати не з позицій вивчення пропозиції ресурсів, як це робилося його попередниками, а з позиції попиту, що забезпечує реалізацію ресурсів;
- капіталістична економіка не може цілком саморегулюватися. В умовах величезного усупільнення праці втручання держави неминуче;
- кризи надвиробництва виступають на поверхні явищ як недолік попиту, тому проблему рівноваги в економіці варто вирішувати з погляду попиту. Для цього Кейнс уводить поняття «ефективний попит» [4], що виражає рівновагу між споживанням і виробництвом, доходом і зайнятістю;
- головним інструментом регулювання економіки є бюджетна політика. На державний бюджет і фінансову політику в цілому покладаються завдання забезпечення зайнятості робочої сили і виробничого устаткування.

Основним інструментом державного втручання в циклічний розвиток і подолання криз,

за Дж. Кейнсом, є державні витрати. Їхнє формування, структуру й ріст він вважав дуже важливим фактором досягнення «ефективного попиту». Так само, як і державні витрати, Кейнс вписує в рух макропоказників і податки, при цьому він вважає, що зміни в податковій політиці істотно впливають на основні компоненти попиту: особисте й інвестиційне споживання. Новим є і введення Кейнсом у теорію державних фінансів положення про необхідність росту державних витрат, що фінансуються за допомогою позик. Послідовники Кейнса називали це положення «принципом дефіцитного фінансування». Таким чином, збільшуються поточні витрати, які можна фінансувати в борг. Фінансування ж поточних витрат приведе до збільшення «схильності до споживання».

Дж. Кейнс розробив нову теорію фінансів, спрямовану на регулювання економіки в умовах державно-монополістичного капіталізму. Фінансова політика була здійснена на практиці послідовниками Кейнса (у США – Р. Харродом, А. Укеном, У. Хеллером; у Великобританії – Дж. Вайсманом, у Франції – Ф. Перру, в Японії – К. Емі, Х. Іто й ін.). У 40-і рр. вона мала успіх і визначені позитивні результати. І до 70-х рр. в основі фінансової теорії й практики більшості ведучих західних країн лежали вихідні положення теорії Дж. Кейнса.

Подальший розвиток економіки, перехід до інтенсивного типу економічного росту в умовах НТП і інтернаціоналізація господарського життя показали неспроможність моделі функціонування державних фінансів Дж. Кейнса. Послідовники Кейнса удосконалили його теорію.

Під впливом зміни умов розширеного відтворення формується концепція «неокласичного синтезу» – теорія рівноваги в умовах неповної зайнятості, у яку включений грошовий фактор. Ця нова версія кейнсіанської теорії одержала розвиток у працях Дж. Хікса і П. Самуельсона. Ідеї фіскалізму Кейнса з'єдналися з концепцією неокласиків, що передбачала регулювання економіки за допомогою грошово-кредитної політики (зміна дисконтної ставки, проведення операцій на відкритому ринку і т.п.). П. Самуельсон вводить в обіг термін «суспільний товар», під яким розуміють товари і послуги, що доставляються членам суспільства державою.

В ідею «суспільного товару» ставиться питання про розподіл ресурсів між державою і приватним сектором. На державу покладається фінансування економічних і соціальних інфраструктур, що в остаточному підсумку максимізують прибуток. На думку П. Самуельсона, задача фінансової політики полягає в тому, щоб забезпечувати регулюючі міри для сфер «суспільного товару».

З кінця 70-х рр. в основу фінансової політики Великобританії, США, ФРН і ряду інших країн була покладена неоконсервативна стратегія, зв'язана з неокласичним напрямком економічної думки. Вона отримала вираження в теорії пропозиції. Головним її положенням є обмеження економічної ролі держави, його втручання в господарське життя і, особливо, у соціальну область. У числі заходів цієї концепції – приватизація частини державної власності, посилення ринкового механізму конкуренції, перенесення центра ваги в економіці на проблему підвищення пропозиції, стимулювання виробництва, його ефективності. Головне місце приділяється підприємцю, в інтересах якого повинні вироблятися стимули, що підвищують його активність і продуктивність.

У фінансовому відношенні неоконсервативний напрямок виходить з необхідного скорочення і перерозподілу національного доходу через фінансову систему, зниження розмірів соціальних витрат, стимулювання росту заощаджень як джерела виробничого інвестування. Найважливіша роль приділяється податкам – ставиться задача їхнього скорочення і зменшення ступеня прогресивності. Висувається необхідність боротьби з бюджетним дефіцитом і породжуваною ним інфляцією.

Неоконсерватори відновлюють принцип «здорових» фінансів, тобто обов'язкової щорічної рівноваги між бюджетними доходами і витратами, оскільки дефіцитність державного бюджету – серйозна перешкода для стійкого розвитку економіки, причина росту державних боргів і інфляції.

У цілому, фінансова політика неоконсерваторів, за їхніми задумами, має на меті створення довгострокових стимуляторів економічного росту, досягнення довгострокової ефективності суспільного розвитку.

Найбільш повно суть фінансів проявляється у їх функціях. Більшість економістів визнають, що фінанси виконують дві основні функції: розподільчу та контрольну. Ці функції тісно взаємодіють поміж собою. За допомогою розподільчої функції відбувається формування початкового капіталу, який створюється за рахунок внесків засновників, розподілу валового внутрішнього продукту у вартісному виразі, визначення основних вартісних пропорцій у процесі розподілу доходів і фінансових ресурсів, забезпечується оптимальне сполучення інтересів окремих товаровиробників, підприємств, організацій та держави в цілому.

Наявність розподільчої функції виокремлює фінанси зі сфери дії грошей і перетворює їх на самостійну економічну категорію, інструмент розподілу та перерозподілу доходів і накопичень, формування відповідних фондів і резер-

вів. Іншими словами, існує розподільча функція фінансів об'єктивно і в умовах ринкової економіки. Через неї фінанси здійснюють первинний розподіл і перерозподіл ВВП, який створюється у сфері матеріального виробництва шляхом формування централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів, які використовуються на потреби держави і підприємств.

Основою контрольної функції є вартісний облік витрат на виробництво та реалізацію продукції, виконання робіт, надання послуг, формування доходів і грошових фондів підприємства та їх використання. В основі фінансів розміщуються розподільчі відносини, котрі забезпечують джерелами фінансування відтворювальний процес (розподільча функція). Тим самим зв'язуються усі фази: виробництво, обмін та споживання.

Крім двох основних функцій, в економічній літературі наводяться й інші функції фінансів підприємств: забезпечувальна, стимулююча, регулююча, формування грошових фондів, їх використання. Ці функції, на наш погляд, не мають економічного змісту й самостійності, а є кінцевою метою здебільшого розподільчої функції.

IV. Висновки

Формування фінансового капіталу обумовлюється впливом його на кінцеві результати виробництва. З метою визначення його впливу можна побудувати моделі управління виробництвом. Для їх побудови необхідне перетворення теорії ринку, теорії керування, теорії планування шляхом включення в них окремо узятото капіталу.

БІБЛЮГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Банківська енциклопедія [Текст] / під ред. А. М. Мороза. – К.: Ельтон, 1993. – 328 с.
2. Бріггем, Е. Ф. Основи фінансового менеджменту [Текст] / Е. Ф. Бріггем. – К., 2000.
3. Василик, О. Д. Теорія фінансів [Текст] : підручник / О. Д. Василик. – К.: НІОС, 2001. – С. 382, 76.
4. Кейнс, Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. Антология экономической классики [Текст]. – В 2 т. / Дж. М. Кейнс. – М.: Эконом, 1993. – С. 154.
5. Коробов, М. Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємства [Текст] : навч. посібник / М. Я. Коробов. – К.: Знання, 2000. – С. 354, 267.
6. Опарін, В. М. Фінансові ресурси: проблеми визначення та розміщення [Текст] / В. М. Опарін // Вісник НБУ. – 2000. – № 4. – С. 25.

Надійшла до редколегії 24.03.2009.